

ГУЦУЛЬСЬКА КОЛЯДА ЯК ФЕНОМЕН ХРИСТИЯНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ І НАРОДНОЇ МОРАЛІ**

Гуцули як одна з етнічних груп українського народу беззаперечно, поряд з бойками, лемками, належать до найяскравіших виразників духовної культури українців Карпат. Велика притягуюча сила географічного простору проживання гуцулів не могла не позначитися на їхніх світоглядних уявленнях, яскравому менталітеті та самобутніх зразках традиційної культури. Поряд із неперевершеними зразками народної архітектури, народно-ужиткового мистецтва, хореографії, до своєрідних перлин духовної спадщини гуцулів належать і їхні пісні.

Відомо, що пісенна культура гуцулів не може порівнятися своїм мелодійним багатством із тими зразками, які ми знаходимо у пісенній спадщині інших етнічних груп українців, зокрема, Центральної України, навіть сусідів-бойків. Структура гуцульської пісенної культури є доволі скупкою на мелодичні звороти, будову гармонійного звучання чи голосового діапазону пісні. Проте всі ці ознаки немов компенсуються гостро підкресленими ритмічними малюнками, своєрідним синкопуванням ритміки, що створює виразність сприйняття пісенного матеріалу в цілому. І це не дивно, адже багатство пісенних зразків фольклору гуцулів супроводжується ритмічною підтанцівкою, так званим „плесом”, який дуже часто супроводжував ті чи інші магічнообрядові дійства. Взагалі ж, традиційне прагнення гуцулів до яскравої виразності таких компонентів творчості, як дія, ритм, візерунок, колір стали неодмінними характеристиками своєрідної мистецької виразності. Яскравість народної носії, вишивки, вишуканість різьби, карбування, кераміко-гончарних промислів стали уже здавна невід’ємними характеристиками життя і побуту гуцулів. Своєрідне захоплення викликає і народна архітектура. Вона підкреслено вирізняється серед гірських народностей своєю вишуканою мистецькою подачею.

Не стала винятком у цьому змісті й знаменита гуцульська коляда. Її справді можна вважати феноменом народного творіння і, водночас, своєрідною призмою світобачення та світосприйняття. З наукових джерел

* Береза Р.П. – кандидат педагогічних наук, директор Львівського державного обласного центру народної творчості і культурно-освітньої роботи, в.о. доцента кафедри філософії та політології Львівського державного аграрного університету.

** © Береза Р.П., 2003

відомо, що коляда, як пісенний жанр, належить до язичницького пласту народнопісенної культури. Галерея божеств, за народними уявленнями, відвела богині Коляді особливе місце. Адже саме Коляда намагалася знищити новонароджене Сонце і у цьому двобої неодмінно програвала. Її найбільша сила концентрувалася у найкоротший день календарного року - Корочун (22 грудня за новим стилем). Саме у цей день народжувалося Сонце, яке від дня до дня набирало сили і перемагало темін та холод Коляди. Архаїка цих вірувань не стала чужою у пісенній спадщині гуцулів. Саме поєднання коляди - пісні з танцем-плесом свідчить про глибинне коріння вірувань етносу, його прямий зв'язок з певною магічною дією, яка у християнському періоді історії зберегла в собі величну силу духовного устремління виконавців. З піснею, її текстом і ритмом приносили колядники господареві до хати вість добра, правди і любові, пов'язуючи її з народженням Ісуса Христа.

Видатний український письменник та фольклорист М.Костомаров назвав три основні джерела міфологічного світогляду слов'ян: 1) перенесення язичницьких ознак на оточуючу людину стихійну природу; 2) уяву про потойбічний світ і впливаюче звідси вшанування померлих; 3) наявність тасмничої сили в речах та явищах [Костомаров М.І. Слов'янська міфологія.- К., 1994.- С. 257]. Стосовно гуцулів можна додати ще й дві основні ознаки, що суттєво вирізняють їх як самобутній етнос серед інших у контексті духовної культури українців. Перед усім – це колоритна поетика уявлень і висока моральність, що виражені у глибокій повазі до ближнього. У сенсі аналізу коляди цим ближнім є неодмінно господар, його господиня і діточки, які є символом поетично-пісенного звернення виконавців. Саме тут, у колядницьких зразках пісенної творчості гуцулів, у поєднанні високої поетичності тексту і ритмічності дій виконавства коляда досягає глибинно-архаїчної образності, яка на сьогодні є рідкісною художньою ознакою подібних пісенних зразків інших етносів українців. У цьому змісті слушною є думка відомого дослідника народної творчості гуцулів Д.Гобермана, який підкреслював спадкоємність слов'янської духовної традиції гуцулами, котра у багатьох народів долин уже давно втрачена. Гуцули, на думку вченого, зберегли свою самобутність, перед усім виходячи з умов природної осібності та сильної родинно - общинної структури взаємин та громадсько-побутового укладу життя [Гоберман Д.Н. Искусство гуцулов.- М.,1980.- С. 51].

Порівнюючи коляди гуцулів з аналогічним жанром, скажімо, подолян чи полісян, слухач відразу почує своєрідність ставлення гуцулів до християнської віри як такої. Якщо у низинних етносів України у

колядах домінує широкий розспів, лірична мелодія, що легко піддається гармонізації на три-чотири голоси, а текст з майже біблійною точністю передає основні віхи народження Ісуса Христа, його страждання життя аж до розп'яття за спасіння людей та спокуту їх гріхів, то гуцульська коляда є переважно багатоголосною, зрідка октавного (при виконанні чоловічими та жіночими голосами), скупі розспівної, або ж ритмічно-танцювальної структури. Що ж до тексту, то він подекуди складається із понад ста логічно завершених рядків, рідше куплетів, кожен з яких стає немов би органічним продовженням наступного.

Змістовне ж насичення коляди у гуцулів, як правило, буває чотирьох сюжетних ліній. Перша – символ природи, з яким пов'язана головна тема тексту. В особі зозулі, голуба, орла, тощо здійснюється віщування великої новини про народження Христа. Друга - привітання та шанування господаря, його сім'ї. Це звернення колядників щедро пересипане багатими мовними зворотами, що засвідчує велику повагу до глави сім'ї та його родини. Третя - вільна оповідь, а скоріше славень Ісусові Христові. Причому тут ми нерідко зустрічаємо сюжетний розвиток, який абсолютно віддалений від біблійних описів життя Ісуса. У цьому змісті ми погоджуємося з думкою Р.Кирчіва, який зауважив, що „Гуцули ревно захищали рушійні сили такої своєї віри, в тому числі і втручання у неї духовенства. Останнє змушене було рахуватися з побутуючими народними звичаями, обрядами, забобонами і значною мірою навіть пристосовувати до них церковні ритуали” [Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження.- К., 1987.- С. 255]. Нарешті четверта сюжетна лінія полягала у прощанні з господарем та його сім'єю. У ній звучали щирі та вишукані побажання на добру долю, щастя, врожай та загальне добро. Усі ж сукупно взяті сюжетні лінії гуцульської коляди підпорядковані світобаченню та світосприйняттю гуцулів через призму християнської віри.

Символіку і образність колядницьких текстів у сприйнятті гуцулами християнської релігії можна умовно поділити на такі основні вияви:

1. Бог, що нерідко ототожнюється з Ісусом Христом як сила дива і благодаті.
2. Підкреслений загальнонародний пошанівок Християнської церкви.
3. Благодать, яка дарується горам, землі, полонинам, річкам і лісам Всевишньою силою. Нерідко провісником цієї сили є голуб-дух, або голос, що сходять на землю з небес.

Яскравим прикладом цього є колядницький плес, записаний у селі Криворівня Верховинського району Івано-Франківської області від О.Плитки 1921 року народження.

„Ой упав сніжок, упав горами”

♩ = 120

Ой у - пав сні - жок, у - пав го - ра - ми,
А ми з ко - ля - дов ви - йшли пла - я - ми.

Бо при - йшла віст - ка на вер - хо - ви - ну,
Що зо - ря сві - тить з не - ба в до - ли - ну.

Що в веф - ле - є - мі Хрис - тос ро - див - ся,
А у йор - дан - ських во - дах хрес - тив - ся.

Та над го - ло - вов го - луб з'я - вив - ся,
А об - лак яс - ний з не - ба сві - тив - ся.

І дався голос з облака чути,
Що то пред віків так мало бути.
Ще колись в раю першим родичам
Завіт змінити Господь обіцяв.
Господь обіцяв завіт змінити,
В тайні хрещення віру ствердити.
Віру ствердити, звичаї нові
У святій вірі, у православній

[Пісні з Галичини / Уп. Береза Р.П., Дацко М.О.- Львів., 1997.- С. 34].

Нерідко в гуцульській коляді тема і сам образ Ісуса Христа взагалі відсутній. Натомість виступає постать когось із святих, глибоко шанованих у народі, скажімо, Святого Миколая (Николи). Відомо, що Святий Миколай є в особливому пошанівку в українців. Визнаний український фольклорист О.Воропай справедливо підкреслював: „В народних легендах та переказах Святий Миколай боронить людей перед стихійним лихом, а найбільше - на воді” [Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис.- К., 1993.- С. 36]. Гуцули у цьому твердженні не були винятком. Підтвердженням цьому є коляда, записана у селі Микуличин Яремчанського району Івано-Франківської області від О.Мотрук, 1921 року народження.

„А вгорі, гори”

♩ = 210

А в го - рі, в го - рі, в гли-бо-кім зво - рі.
 Сла-вен ес, Сла-вен ес, бо-же.
 Рос-те де-рев-це, Тон-ке, ви-со-ке.
 Сла-вен ес, Сла-вен ес, бо-же.
 Тон-ке, ви-со-ке, А вшир ши-ро-ке.
 Сла-вен ес, Сла-вен ес, бо-же.

Пісні з Галичини /Уп. Береза Р.П.,
 Дацко М.О.- С. 11].

Поетика образного народного мислення сягає у тексті коляди оригінальних змістовних ходів, де сокіл у гіллі дерева споглядає за Николаєм, який сидить за тисовими столами.

Ой сидить, сидить,
 Слізеньку ронить
 Славен...

Позастелені,
 Чом скатерками.
 Славен...

А з тої слізки
 Сталося й море.
 Славен...

Чом скатерками,
 Чом дорогими.
 Славен...

А по тім морю
 Пливе й корабель
 Славен...

А на тих столах
 Дороге й пиття.
 Славен...

А в тім кораблі
 Тисові столи.
 Славен...

Медок-солодок
 Й солодка кутя.
 Славен...

[Там само.- С. 12].

Філософія християнського світогляду гуцулів у народній коляді є надзвичайно багатою, барвистою, до певної міри яскраво фантазійною. Проте розгляд християнського світогляду гуцулів через коляду був би не повним, якщо не виокремити морально - виховні акценти цих зразків пісенної творчості. Вони в гуцульській коляді є надзвичайно виразними і об'ємними за своєю суттю. Закономірно, що їх змістовна спрямованість ґрунтується на утвердженні основних християнських чеснот: Віра, Любов і Повага до ближнього свого, повага до старшого, шанобливе ставлення до праці. Морально-етичне відношення горян підсилюється багатою образністю та підкресленою формою поваги у звертаннях колядників до господаря, ім'я якого вживається, за звичай, у пестливих формах та лагідних зворотах (Васильку, Іванку, Петрусю тощо). Газдиня тут – „панна-ясне сонечко”, а „старша сестронька має кіски золоті”. Коляда „Ой, дай, Боже”, записана у селі Бережниця Верховинського району Івано-Франківської області від В.Бондарука, 1920 року народження, - яскраве підтвердження цьому.

„Ой, дай Боже”

Ой дай, Боже, Сядьте коло нас, послушайте нас.
 Ой дай, Боже. Ми вам хочемо пісню співати.
 Ой дай, Боже. Пісню співати, колядувати.
 Ой дай, Боже. Колядувати, причитувати.
 Ой дай, Боже. Як той соловій, ще й в лузі, в тузі.
 Ой дай, Боже. Як та ластівка у новім стрішку.
 Ой дай, Боже. Як та зозулька в веснянім садку.
 Ой дай, Боже. Та всіх нас бачиш, всіх в своїм домі.
 Ой дай, Боже. З своїми дітьми, з своїм газдинев.
 Ой дай, Боже. Та й з діточками, ще й маленькими

[Там само.- С. 36].

Як бачимо, крізь увесь текст коляди простежується висока якість родинної моралі, глибока пошана до кожного члена сім'ї. Самі ж колядники відзначаються неабиякою скромністю з точки зору самооцінки свого виконавства. Водночас невідкупна щирість відчувається у їх віншуваннях до всієї сімейної господи.

Ой дай, Боже. Хоч ми не вміли колядувати.
 Ой дай, Боже. Коби вміли завіншувати.
 Ой дай, Боже. Най вас віншує сам Господь з неба.
 Ой дай, Боже. Сам Господь з неба, його вам треба.
 Ой дай, Боже. Най вас віншує щастям, здоров'ям.
 Ой дай, Боже. Щастям, здоров'ям на худібочку.
 Ой дай, Боже. Віншуєм газду щастям, здоров'ям.
 Ой дай, Боже. Щастям, здоров'ям, многа літами.
 Ой дай, Боже. Многа літами, з цими святами.
 Ой дай, Боже. Та цілим родом, та довгим віком.
 Ой дай, Боже. З Різдва до Різдва довгого віку.
 Ой дай, Боже. Довгого віку вам, здоров'ячка

[Там само.- С. 37].

Важливу роль у підсиленні ритму, мелодики та змісту у гуцульській коляді відігравав і хореографічний елемент виконавства. Усталеною закономірністю гуцульської коляди стала участь у колядницькому гурті виключно чоловічого складу, оздобленого бартками (гуцульський топірець). Саме танцювальна семантика суттєво підсилює змістовність виконання коляди, а супровід співу і танцю – соло скрипки і бубна – створюють враження мандруючого міні-театру, де у співі простежується християнська тематика, а в хореографії – дохристиянська глибина традиції. Дослідниця гуцульської народної хореографії Л.Сабан наголошує, що „велике значення у цьому танці відігравала міміка [Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження.- К., 1987.- С. 355]. Тому бачимо, що театральні-виразові засоби дійства були неодмінно доповнюючим елементом виконання коляди. Сам рух колядників за своєю схемою був у певному сенсі відображенням солярного кола, при якому пересування дії йшло за Сонцем.

Уся ця сукупність багатой різноманітності гуцульської коляди створює її феноменальну сутність, яка полягає у досконалому синкретизмі ритму, мелодії, слова і руху. Через всі ці неподільні складові бачиться барвистий світ поетичної образності християнських ідеалів, невичерпне джерело морально-виховних цінностей одного з найбагатших у духовному сприйнятті етносів України – гуцулів.